

դիկոսը եօթը օր պահեց ինքզինքը, մինչեւ որ թագաւորը կարողացաւ Ղազան արքային ներկայանալ, և իր պատմութիւնը անոր ծանօթացնել, և յետոյ թագաւորը անոր ըսաւ որ (այսինքն կաթողիկոսին) երթայ և Արքան տեսնէ¹»:

Ճշգրեւելիք կէտերը նախ դէպքերուն թուականներն են: Ըստ Հեթում Պատմիչ Կոռիկոսցիի ժամանակագրութեան « ՁԽԳ (1294) Սպանա Քեղաթուն խանն, և նստաւ Պայտուն խան: Եւ ի սոյն ամի սպանաւ Պայտուն, և նստաւ խան Խազան, որդի Արղունին»:

Իսկ Օրմանեանն՝ Հեթում Բէ Ղազան խանին այցելութեան համար Օրբելեանէ առած մանրամասնութիւններ տալէ վերջ՝ այցելութեան մասին թուական չի տար: Սակայն հատուած մը առաջ (1188)ան կ'ըսէ. «Քեղաթունի կամ Ռէզայիտի... խեղդամահ եղև յառազայ իշրոց 1292ին, և իրեն յաջորդեց Պայտու կամ Պայտուն իւր ազգականը... Բայց իսլամութեան յարողներ ղովանակ եղև իրեն դէմ, և իրենց կողմը վասակելով Արղունի որդին Ղազանը, զայն հալածեցին, և Ղազանը նստեցուցին նոյն 1292 տարին... Պայտունի իշխանութիւնը տեւած է միայն զարունէ աշուն, և ինքն ալ Ղազանի ձեռքն իյնալով սպանուած է²»:

Հոս ստիպուած եմ մէջ բերել թաթար Իլ-Խաներու յաջորդական պատկերը:

Պարսկաստանի Իլ-Խաներու առաջինն եղաւ Ապաղա, Հուլաղու Խանի երէց որդին, որ իշխեց 1265էն 1281: Ամուսնացաւ Միքայէլ Բալէօլոցոս Բիւզանդիոնի կայսեր Մարի անուն՝ ապօրինի, բնական՝ աղջկան հետ: Հայ պատմիչները այս արքայազստեր Գնսպիկա տիտղոսը միայն կու տան որ Յունարէն Տիրոնի կը նշանակէ: Իսկ կիրակոս Գանձակեցի ամուսնութեան արարողութիւնը նոյն իսկ Սարգիս Արքեպս. Երզնկացիի ձեռքով կատարուած կը վկայէ, որուն հաւատ չ'ընծայեր Օրմանեան «պարզ զրոյց մըն է» ըսելով (Ազգապատում էջ 1662): Ապաղա թղթակցած է ժամանակուան Պապին և Անգլիոյ Ե-

ղուարդ Ա. թագաւորին հետ որ ծանօթ է հրատարակութեամբ:

Ապաղայի յաջորդեց իր եղբայրը Ահմատ թախուտար Օղլու 1281էն 1284: Իրեն յաջորդեց Արղուն, որդի Ապաղայի 1284էն 1291: Արղունի մահէն վերջ գահին տիրացաւ Ապաղայի որդին Քէյքիսաղու 1291էն 1295 որու խեղդամահ ըլլալէն վերջ՝ տեղն անցաւ Պայտու 1295ին, որ նոյն տարին իսկ սպանուեցաւ և տեղն անցաւ Ղազան որդի Արղունի՝ որ տիրակալեց 1295էն մինչեւ 1304:

Արդ թաթար այս երկու Նեստորականներու պատմութեան մէջ ժամանակագրութիւնը շատ աւելի որոշ տրուած է: 1295ի Ապրիլ 24էն առաջ սպանուած կ'ըլլայ Քէյքիսաղու խան և Ապրիլ 24ին, 1295, իրեն կը յաջորդէ Պայտու՝ որ կը գահակալէ մինչեւ 1295 Սեպտեմբեր 25:

Ուրեմն սխալ է Օրմանեանի 1292 թուականը. պէտք է սրբագրել 1295, ճշտագոյն թուական Քէյքիսաղուի սպանման, Պայտուի գահակալութեան և սպանութեան ու Ղազանի յաջորդութեան համար: Սխալ է նաեւ Հեթում Պատմիչի ընծայուած ժամանակագրութեան 1294 թուականը:

Նոյն ատեն ըստ այս Նեստորականներուն պատմութեան կը տեսնենք թէ Չորեքշաբաթի Սեպտ. 28, 1295ին Հեթում Բ իր թիկնապահներով կ'իջեւանի Մարաղայի մէջ՝ ոչ թէ կաթողիկոսարանը, այլ Ռապպան Սաումաի կառուցած տաճարը, ուր իր մօտ կ'ապաստանի Ասորի Նեստորական Մար Եահպհ Ալլահա Գ. կաթողիկոսը, և Հեթումի կաշառքներով ու օժանդակութեամբ կը փրկուի սպանուելէ, և կը յաջողի նոյն իսկ Հայ թագաւորին խումբին մէջ իբր ծառայ ծպտուելով թաւրիք երթալ ու ներկայանալ Ղազան խանի, անշուշտ դարձեալ Հեթումի միջնորդութեամբ և խորհուրդներով:

Այսպէս անտարակոյս կերպով կը հաս-

1. Անդ, էջ 1726-1727.

2. The Monks of Kublai Khan, - London, 1928, էջ 213-214.